

1. PEŠIA DIVÍZIA PO BOJOCH PRI KACHOVKE, JEJ REORGANIZÁCIA A ODZBROJENIE 1. TECHNICKEJ DIVÍZIE

JOZEF BYSTRICKÝ

BYSTRICKÝ, J.: The First Infantry Division after Battles at Kachovka, its Reorganisation and Disarmament of the First Technical Division. *Vojenská história*, 8, 4, 2004, pp 66 – 84, Bratislava.

The author results from an extensive research of archive sources located in the Military Historical Archive Trnava and follows the activity of the Slovak Army members – the First Infantry (later) Technical Division and destinies of members of its units from the beginning of 1944 to the end of October 1944. The study brings information on all relevant events that happened in the division, including changes and dislocation of its units, on subordination to the German command etc. Before the own interpretation of the combat activity the author briefly evaluates general situation in front and resulting from this connexion he locates it in the context of the combat activity in eastern front. *Military History. Eastern Europe. World War II. Slovak Army.*

Neúspech ministra národnej obrany, resp. slovenskej vlády pri presadzovaní stiahnutia 1. pešej divízie z východného frontu a rozhodnutie nemeckého velenia z konca prvej dekády decembra 1943¹, že jej jednotky zatiaľ musia zostať v doterajšej podriadenosti, zapríčinili, že hlavné sily 1. pešej divízie počas útoku sovietskych vojsk na pravobrežnej Ukrajine² naďalej pôsobili v zostave nemeckej 6. armády a hlavné sily pešieho pluku 20 v zostave nemeckej 17. armády. To malo za následok, že hlavné sily 1. pešej divízie museli postupne ustupovať

¹Pozri: BYSTRICKÝ, J.: Rýchla (1. pešia) divízia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky. In: *Vojenská história*, roč. 7, 2003, 3, s. 71-73.

²Strategický útok na pravobrežnej Ukrajine začal žitomirsko-berdičevskou operáciou 1. ukrajinského frontu, ktorá prebiehala od 24. decembra 1943 do 15. januára 1944. Len o niekoľko dní neskoršie, 5. januára 1944, vojská 2. ukrajinského frontu rozvinuli boje v kirovogradskej operácii, ktoré trvali do 17. januára 1944. V čase od 24. januára do 17. februára 1944 prebiehala korsuň-ševčenkovská operácia vojsk ľavého krídla 1. ukrajinského frontu a pravého krídla 2. ukrajinského frontu. Ešte počas tejto operácie vojská 1. ukrajinského frontu od 27. januára do 11. februára 1944 uskutočnili aj rovensko-luckú operáciu. Vojská 3. a 4. ukrajinského frontu od 30. januára do 29. februára 1944 viedli útočnú činnosť v rámci nikopol'sko-krivorozskej operácie. Počas týchto operácií sovietske vojská prelomili obranu protivníka od rieky Pripjat' až po dolný tok Dnepra, prenikli na čiaru Luck, Šepetovka, Zvenigorodka, Krivoj Rog a Kachovka, čím vytvorili priaznivé podmienky na dokončenie oslobodzovania pravobrežnej Ukrajiny a Krymu.

Na začiatku marca, po preskupení a doplnení vojsk, takmer súčasne obnovili útok tri ukrajinské fronty. Dňa 4. marca začala proskurovsko-černovická operácia 1. ukrajinského frontu, ktorá prebiehala do 17. apríla. Od 5. marca do 17. apríla vykonali vojská 2. ukrajinského frontu umaňsko-botošanskú operáciu a 6. marca začala bereznegovatsko-snigirevská operácia 3. ukrajinského frontu, trvajúca do 18. marca. Bezprostredne na jej výsledky nadviazala odeská operácia 3. ukrajinského frontu, uskutočnená od 26. marca do 14. apríla 1944. Počas umaňsko-botošanskej operácie, v noci na 27. marca 1944, zväzky 2. ukrajinského frontu dosiahli hranicu Rumunska a preniesli bojovú činnosť na jeho územie. V prvej polovici apríla sa pravé krídlo tohto frontu primklo ku Karpatom a stred jeho zostavy zo severu prenikol k rumunskému mestu Jași. Ľavé krídlo 2. ukrajinského frontu sa do polovice apríla prebojovalo k Dnestru východne od Kišineva. V rovnakom čase k Dnestru postúpili aj vojská 3. ukrajinského frontu, ktoré sa zmocnili predmostí na jeho západnom brehu. Vojská oboch frontov však na tejto čiare narazili na aktívnu obranu síl protivníka a 6. mája dostali rozkaz prejsť do obrany. Počas mája a júna sa v dôsledku pokusov nemeckého velenia zraziť vojská Červenej armády za riekou Prut viedli tvrdé boje na dosiahnutých čiarach, najmä však v priestore mesta Jași.

Poslednou útočnou operáciou vojsk Červenej armády na jar 1944 na južnom krídle východného frontu sa stala krymská operácia 4. ukrajinského frontu a Samostatnej primorskej armády, prebiehajúca v čase od 8. apríla do 12. mája. Jej výsledkom bola porážka nemeckej 17. armády a oslobodenie celého Krymu.

smerom na juh do Moldavska a na juhozápadnú Ukrajinu a jej peší pluk 20 (bez I/20 práporu) s 13. protiletadlovou delostreleckou batériou a pracovnou rotou 45 zostal izolovaný na Kryme. Na tejto skutočnosti nedokázala nič zmeniť ani nová iniciatíva ministra národnej obrany, ktorý nemeckému generálovi pri MNO oznámil svoj zámer zvýšiť stav 1. pešej divízie, ako divízie zabezpečovacej, na dva pluky po troch práporoch s príslušným delostrelectvom, pionierskymi a ďalšími jednotkami v celkovej hodnote asi 6 000 mužov. Nemeckému generálovi pri MNO – generálovi Fritzovi Schlieperovi pritom zdôrazňoval, že po doterajšej účasti na vojne „sú mladá branná moc a dôstojnícky zbor vyčerpané a že slovenské poľné jednotky potrebujú dostatok času na duchovnú a materiálnu reorganizáciu“.³ Podľa generála Ferdinanda Čatloša bolo treba spojiť všetky jednotky 1. pešej divízie do kompaktného celku, na dlhší čas ich premiestniť na výcvik, výchovu a materiálne vybavenie do blízkosti Slovenska, a až potom ju použiť na zabezpečovacie úlohy niekde mimo slovansky hovoriaceho územia. V ďalekopise zo 16. februára 1944 preto gen. F. Schlieper svojich nadriadených v Berlíne upozornil, že doplnenie 1. pešej divízie a jej reorganizácia na zaist'ováciu divíziu je zo slovenskej strany podmienená jej preložením bližšie k domovu alebo vôbec na Slovensko. V ďalšej správe potom upozorňoval, že, ak sa čoskoro nepodarí spojiť 1. pešiu divíziu stiahnutím jej jednotiek z Krymu a premiestniť ju z východného priestoru, „možno očakávať nové sťažnosti Slovákov a z toho vyplývajúcu nedôveru v nemecký postoj“.⁴ Schlieper akceptoval Čatlošove argumenty, týkajúce sa morálneho stavu príslušníkov 1. pešej divízie, a potrebu jej doplnenia, výcviku a reorganizácie na zabezpečovacia divíziu. Svedčí o tom aj skutočnosť, že v polročnej správe pre náčelníka Vrchného veliteľstva brannej moci (OKH) z konca marca 1944 hodnotil stav výcviku jej jednotiek ako „vyslovene zlý“. O nič lepšie nehodnotil morálny stav dôstojníkov i mužstva, negatívne sa prejavujúci u dôstojníkov „veľkým nezaujmom, nespokojnosťou a únavou z vojny“, u mužstva „zlým vojenským držaním, protinemeckými, proruskými a probolševickými výrokmi voči obyvateľstvu“.⁵ Podľa jeho záveru 1. pešia divízia bola vhodná „iba na zabezpečovacie úlohy bez dotyku s nepriateľom a k stavebným a opevňovacím prácam“. Stanovisko Vrchného velenia Wehrmachtu (OKW) k Čatlošovým zámerom, ktoré 11. marca 1944 podpísal maršal Wilhelm Keitel, však bolo odmietavé. Uvádžalo sa v ňom, že vyčlenenie 1. pešej divízie „z východu nie je ešte ani teraz možné“, a uskutoční sa „len čo to situácia dovolí“.⁶ Vzhľadom na vývoj situácie na južnom krídle východného frontu, ktorý v tomto čase bol pre nemecké velenie kritický, sa so stiahnutím divízie z frontu nedalo reálne počítať.

ÚSTUP NA JUH

Na začiatku roka 1944 peší pluk 21 s pionierskym práporom 41 budovali obranné pozície na predmostí pri Nikolajeve, zatiaľ čo delostrelecký pluk 11 (II/11 do, 2/11 bat.) pod velením mjr. Stalmaška pôsobil v podriadenosti nemeckej 5. poľnej leteckej divízie v priestore Aleksandrovyky. V rovnakej podriadenosti pôsobil aj priezvedný oddiel 5 v oblasti Luparevoj Bal-ky. Okrem nich v rámci tejto nemeckej divízie pôsobila aj HKB 21 pod velením npor. Ladislava Juráka, ako aj rota KPÚV 21 pod velením npor. Ferdinanda Alexu.

Po prechode vojsk 3. a 4. ukrajinského frontu do útoku v rámci nikopol'sko-krivorožskej operácie vydalo veliteľstvo 1. pešej divízie 6. februára 1944 operačný rozkaz č. 7, podľa ktorého peší pluk 21 a pioniersky prápor 41 mali svoje úseky odovzdať nemeckým a rumunským

³PREČAN, V.: SNP. Nemci a Slovensko. Bratislava 1971, s. 77.

⁴Tamže, s. 81.

⁵Tamže, s. 83.

⁶Tamže, s. 77.

jednotkám a presunúť sa do priestoru po oboch stranách Beriozovky, asi 80 km severne od Odesy. Slovenské jednotky, ktoré pôsobili v podriadenosti nemeckej 5. poľnej leteckej divízie, zostávali naďalej v jej zostave pri rieke Južný Bug.

S výstavbou obranných postavení v priestore Beriozovky, ktoré tvorili súčasť nemeckej obrannej línie „Adlerstellung“ pri rieke Tiligul, začali jednotky divízie na konci druhej dekády februára. Tu sa k nim mali pripojiť aj prvé slovenské jednotky, prepravované z Krymu od začiatku marca 1944 (13. batéria DPLP, pracovná rota 45 a HKB 20 bez diel), ako aj jednotky, ktoré boli uvoľnené zo zostavy nemeckej 5. leteckej divízie (priezvedný oddiel 5, HKB 21, KPÚV 21). Pri výstavbe „Adler – Tiligul Stellung“ zotrvali do 24. marca. Medzitým však vojská 3. ukrajinského frontu uskutočnili bereznegovatsko-snigirevskú operáciu, s hlavným úderom na nikolajevsko-odesskom smere, počas ktorej vojská stredú a ľavého krídla frontu vyšli k Južnému Bugu a na prístupy k Nikolajevu, vojská pravého krídla frontu na ľavý breh Južného Bugu v priestore Konstantinovky a na juh od nej. Vytvorili si tak priaznivé podmienky na uskutočnenie odesskej operácie. Počas nej oslobodili Nikolajev (28. marca) a Odesu (10. apríla), do polovice apríla sa dostali k rieke Dnester a oslobodili Tiraspol'. Vojská ľavého krídla 2. ukrajinského frontu v rámci umaňsko-botošanskej operácie 22. marca oslobodili Pervomajsk, 29. marca Baltu a do polovice apríla postúpili k rieke Dnester východne od Kišiňova. Postupom na juhozápad zo severu sledovali obchvat zoskupenia nemeckých a rumunských vojsk medzi Južným Bugom a Dnestrom. V dôsledku narastajúceho odporu protivníka vojská 2. ukrajinského frontu v polovici apríla zastavili postup a prešli do obrany na čiare Radauți – Pașcani – Dubossary. Takýto vývoj situácie si vynútil ďalší presun 1. pešej divízie, ktorý podľa operačného rozkazu veliteľstva divízie č. 9, z 24. marca 1944, smeroval do priestoru moldavského Grigoriopolu (sev.záp. od Tiraspolu). Úlohy, ktoré jednotky v novom priestore mali plniť, vyvolali odpor zo strany veliteľstva divízie. Jej veliteľ – plk. Karol Peknik telegramom z 13. apríla upozornil ministra národnej obrany, že podľa rozkazu nadriadeného veliteľstva delostrelectvo divízie a jej pioniersky prápor sa majú ihneď presunúť do bojového priestoru pri Tiraspole, kde sovietske vojská práve prekročili riekú Dnester a ostatné súčasti majú „budovať zákopy priamo v prvej línii v tomže priestore, čo prakticky znamená zasadenie do boja“.⁷ Zároveň ministromi národnej obrany pripomínal, že počas „ústupu divízie od Bugu, kde bolo delostrelectvo a ťažké zbrane pechoty zasadené, stratila divízia až na dve hipomobilné batérie všetky delá i ťažké zbrane pechoty a 13. protiletadlovú delostreleckú batériu... Posledná bojová fáza pôsobila tak negatívne na naše jednotky, že morálka úplne poklesla, obzvlášť keď sami prekonalí ústup a teraz ešte majú možnosť vidieť ako nemecké a rumunské jednotky ustupujú ďalej na juhozápad (dozadu) a naša 1. PD má ísť dopredu (ako na Friesenstellungu v októbri 1943). Prakticky sa to prejavilo už v Odese, kde dôstojníci a veľká časť mužstva sa pridali k partizánom.“ Po tomto konštatovaní s odôvodnením, že „doteraz všetky uistenia ostali len sľubmi, že divízia nebude do boja zasadená“, žiadal ministra obrany, aby rázne zakročil ohľadne bojového nasadenia divízie a rozhodol, či má rozkaz s bojovou úlohou poslúchnuť. V prípade rozhodnutia, že rozkaz bude musieť splniť, odmietol niešť zodpovednosť za následky, ktoré z toho vzniknú, pretože podľa jeho názoru „divízia by bola len kanónen-futerom“. Minister národnej obrany oboznámil hneď na druhý deň s obsahom telegramu veliteľa 1. pešej divízie nemeckého generála pri MNO gen. Schliepera. Ten po konštatovaní, že vie, „že divízia nemá žiadnu bojovú hodnotu“, a že slovenské ministerstvo národnej obrany má prísľub Vrchného velenia Wehrmachtu nenasadzovať divíziu do frontových bojov, sľúbil, že zakročí, aby sa želanie slovenskej strany o nenasadení divízie rešpektovalo. Gen. Schlieper ubezpečil gen. Čatloša, že on sám „pokladá za bezúčelné divíziu hodiť do bojov a túto obetovať“. Neodporúčal však, aby veliteľ divízie plk. K. Peknik dával nadriadenému veleniu „zápornú od-

⁷Vojenský historický archív Trnava (VHA Trnava), f. MNO, Vária, šk. 14, Odpis telegramu č. 572 A-F Kr zo dňa 13.4.1944 o 19.00 hod.

poved' ohľadom uposlúchnutia rozkazu“ a radil túto záležitosť riešiť diplomatickým zákrokom.⁸ V tomto duchu sa potom niesol rádiogram ministra národnej obrany plk. Peknikov, ktorý bol odoslaný poobede toho istého dňa. Čatloš ním veliteľa 1. pešej divízie informoval, že doobeda 14. apríla zakročil prostredníctvom gen. Schliepera, „aby pôvodné a doteraz platné uistenia zo strany Feldmarschala Keitla boli dodržané a aby divízia nebola zasadená do bojov“⁹, a zároveň mu ukladal, aby osobne zašiel za veliteľom nemeckého XXX. zboru a túto skutočnosť mu oznámil. K tomu, či má uposlúchnuť rozkaz nadriadeného nemeckého veliteľstva, Čatloš v rádiograme uviedol: „Ako vojak rozkazy poslúchať musíte, ale záleží na nadriadenom Vám veliteľovi, aby Vám dal rozkazy také, ktoré môžete prirodzene plniť, čím sa zodpovednosť prenáša z Vás na veliteľa, ktorý Vám rozkazy dáva. Nakoľko Vaše námietky a upozornenia sú opodstatnené, trvajte na ich akceptovaní už aj pre ich dôležitosť medzištátneho významu, čo isteže má aj svoje dôsledky.“

Gen. Schlieper splnil sľub daný gen. Čatlošovi a hneď 14. apríla 1944 jeho úrad odoslal veliteľskému štábu OKW správu o intervencii ministra národnej obrany vo veci frontového nasadenia 1. pešej divízie.¹⁰ Stanovisko operačného oddelenia veliteľského štábu Vrchného velenia, ktoré podpísal maršal Keitel 15. apríla, Schlieperovi ukladalo, aby Čatlošovi ústne oznámil, že prísľub upustiť od nasadenia 1. slovenskej divízie na bojových frontoch bol daný svojho času za iných predpokladov, a že „vývin situácie na východnom fronte vyžaduje si teraz nasadenie aj posledného bojovníka“. Zároveň ho mal upozorniť, že aj pre Slovensko je teraz povinnosťou prispieť do boja proti bolševizmu, a preto sa očakáva, že veliteľ 1. slovenskej divízie bude rešpektovať rozkazy 6. armády.¹¹

K nasadeniu hlavných síl 1. pešej divízie pri Tiraspole však nakoniec nedošlo. Do zostavy nemeckých vojsk v tomto priestore bol začlenený len II/11 delostrelecký oddiel (v rámci 79. divízie a pioniersky prápor 41 (v podriadenosti zborového veliteľa pionierskeho vojska XXX. armádneho zboru). Ostatné jednotky (bez jednotiek na Kryme), ktoré sa na začiatku druhej polovice apríla 1944 spolu s veliteľstvom divízie nachádzali v priestore asi 75 km juhozápadne od moldavského mesta Tighina (Bendery)¹², pokračovali v presune na juh s úlohou zapojiť sa do výstavby obrannej línie „Kunigunda“ pri rieke Kogil'nik (v juhozápadnom cípe Ukrajiny), a to v úseku južne od mesta Beriozino po Divlat Agasi (južne od mesta Paris). Jednotky správ divízie sa medzitým presunuli do Borodina, Tarutina, Bolgradu (Bolhrad) a rumunskej Brailly.

V tomto priestore nasadenia hlavných síl 1. pešej divízie sa konečne podarilo aj sústrediť všetky jej súčasti. Stalo sa tak na začiatku poslednej dekády apríla 1944, keď sa po dlhých priet'ahoch podarilo z Krymu presunúť veliteľstvo pešieho pluku 20 a jeho II. a III. prápor. Podľa správy nemeckého spojovacieho štábu pri 1. pešej divízii tieto jednotky mali asi 700 osôb, vyzbrojených len pištoľami, puškami a asi 50 ľahkými guľometmi, boli bez motorových vozidiel, koní, poľných kuchýň, a preto sa pluk nedal použiť na bojové nasadenie ani na pracovné využitie. Preto Nemecká vojenská misia po dohode s veliteľom 1. pešej divízie a nadriadeným nemeckým veliteľstvom navrhla rozpustiť priezvedný oddiel 5 a jeho príslušníkov, ako aj materiál použiť na doplnenie pešieho pluku 20.¹³ Podľa rozkazu veliteľa 1. pešej divízie veliteľ priezvedného oddielu stot. Ján Tomáš mal ihneď začať s likvidáciou svojej jednotky. Z jej príslušníkov mal do 1. mája 1944 sformovať 9/20 a 11/20 pešiu rotu. Okrem toho z príslušníkov HKB a KPÚV mal vytvoriť kombinovanú 13/20 rotu (čata HKB, čata KPÚV a čata ťažkých guľometov). Nové roty sa mali začleniť do zloženia III/20 práporu a stot. J. To-

⁸VHA Trnava, f. MNO, Vária, šk. 14, Úradný záznam o referáte u gen. Schliepera ohľadom telegramu plk. Peknika č. 752, zo dňa 13.4.1944

⁹VHA Trnava, f. MNO, Vária, šk. 14, Rádiogram odoslaný 14.4.44 o 15,20 hod. pod č. 1847.

¹⁰PREČAN, ref 3, s. 89.

¹¹V závere stanoviska bol opäť vyjadrený neurčitý prísľub, že len čo to situácia dovoľí, bude 1. pešia divízia uvoľnená „v súlade so želaniami slovenskej vlády na doplnenie“. PREČAN, ref 3, s. 90.

¹²VHA Trnava, f. MNO, 32-2/3-4, č. 464.433/Dôv., 1944.

¹³VHA Trnava, f. MNO, 32-2/5-3, č. 463.929/Dôv., 1944.

máš sa mal stať zástupcom jeho veliteľa. Nad'alej však zostávali na výstavbe úseku obrannej línie, ktorý predtým bol pridelený priezvednému oddielu.¹⁴ Po zistení, že početný stav priezvedného oddielu nestačí na postavenie 9., 11. a 13. roty, bolo nariadené len postavenie 9. a 13. roty. Rotu KPÚV/20 veliteľ pluku pričlenil ako 6/20 rotu k II/20 práporu a HKB/20 pričlenil ako 11/20 rotu k III/20 práporu. Dôvody zrušenia priezvedného oddielu stot. J. Tomáš vysvetlil svojim podriadeným v dôvernom rozkaze č. 21 z 29. apríla nasledovne: „Zasadený peší pluk 20 na Kryme v ťažkých obranných bojoch už niekoľko mesiacov došiel k veľkým materiál- nym stratám všetkého druhu a ako taký nie je schopný existovať ako jednotka. Len veľkým šťastím a prianím osudu sa stalo, že všetci jeho príslušníci sa dostali loďami na pevninu a takto si zachránili iba holé životy a dostali sa do blízkosti zväzku PD 1. PO-5 touto reorganizáciou nezaničil, ale ostáva stále také, avšak len pre podporu III/20 práporu sa stáva jeho súčasťou. Veliteľ 1. PD plk. gšt. Karol Peknik, veliteľ p. pl. 20 plk. gšt. Štefan Tatarko mi nariadili upo- zorniť jak dôstojnícky zbor PO-5, tak aj mužstvo, aby v tomto všetkom nevideli svoje poníženie, či snád' už v stavovskej skupine zbrani alebo po inej stránke, keďže defakto zostávame vo svo- jom celku.“¹⁵

Na konci apríla 1944 dostala 1. pešia divízia rozkaz začať aj výstavbu obrannej línie Berta Stellung, ktorá nadväzovala na Kunigunda Stellung južne od mestečka Paris a končila na juž- nom okraji mesta Staro Trojany. Preto jednotky divízie, okrem pracovnej skupiny delostre- leckého pluku 11, ktorá budovala systém oporných bodov po oboch stranách cesty z Akkermanu [dnes Belgorod Dnestrovskij (Bilhorod Dnistrovskij)] do Bolgradu asi 5 km severne od obce Staro Trojany, mali urýchlene dokončiť práce v ich doterajších úsekoch a podľa síl a vlast- ného uváženia ihneď začať s výstavbou novej obrannej línie.¹⁶ Na konci prvej dekády mája 1944, po skončení nevyhnutných presunov, bolo veliteľstvo 1. pešej divízie umiestnené v obci Tatar Kopčak, veliteľstvo pešieho pluku 20 s II/20 práporom a 11. a 12. rotou III/20 prá- poru boli v mestečku Paris, veliteľstvo III/20 práporu s 9., 10. a 13. rotou bolo v obci Krasna, veliteľstvo pešieho pluku 21 s I/21 práporom boli v mestečku Arciz (Arcyz) a II/21 prápor (v obci Teplic. Delostrelecký pluk 11 bez II/11 oddielu bol umiestnený v obci Kasakrul (II/11 delo- strelecký oddiel bol nasadený v priestore obce Kaušany – južne od mesta Bendery) a pioniersky prápor 41 v priestore obce Ozari.¹⁷ O necelé dva týždne neskoršie však velenie skupiny ar- mád Južná Ukrajina rozhodlo, že peší pluk 20 sa pod velením stot. Jána Hammera presunie do priestoru Bolgrad – Kagul, kde začne s výstavbou obrannej línie Ferdinand Stellung (pri rie- ke Prut) v priestore východne a severovýchodne od Kagulu. Presun pluku prebiehal od 26. do 30. mája. Po jeho skončení sa veliteľstvo pluku s II/20 práporom (veliteľ stot. Vojtech Ma- ruňák) a 13/20 rotou ubytoval v Alexandrofelde a III/20 prápor (veliteľ stot. Ján Tomáš) v Pi- linej – Bolgar. Do 12. júna sa potom celý pluk premiestnil do priestoru obce Curciu, kde mal začať výstavbu protitankovej priekopy severne od mostu cez rieku Jalpug na ceste z Bolgra- du do Vulkanešty (Vulkanešti). Medzitým sa veliteľstvo pionierskeho práporu 41 presunulo do obce Opaci, delostreleckého pluku 11 do Karakutu a pešieho pluku 21 do Brianu. Väčšina jed- notiek správ sa presunula do priestoru Valea – Canapei a Bolgrad. Peší pluk 21 spolu s pracov- nou skupinou delostreleckého pluku 11 mal zatiaľ pokračovať na budovaní obranej línie Berta. V tomto čase však už bolo rozhodnuté o reorganizácii 1. pešej divízie, čo jej veliteľ zverejnil oznámením, že dňom 1. júna 1944 sa uskutoční reorganizácia divízie na 1. technickú divíziu.¹⁸

¹⁴VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit., č. 687/Taj., 1944.

¹⁵VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit., priezvedný oddiel 5, č. 611/Dôv. 1944.

¹⁶VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit., 1. pd, č. 40.404/Taj., 3. odd., 1944.

¹⁷VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., č. 795/Taj., 1944.

V polovici mája mala 1. pd spolu 5803 príslušníkov.

VHA Trnava, f. RD, 30/2/7, telegram veliteľstva 1. pd na MNO č. 819 z 20. 5. 1944.

¹⁸VHA Trnava, f. RD, velit. 1.pd. č. 40.514/Taj., 1.odd., 1944.

REORGANIZÁCIA DIVÍZIE

Návrh na reorganizáciu 1. pešej divízie na technickú brigádu predložila nemecká vojenská misia ministerstvu národnej obrany už 4. mája 1944. Zmyslom reorganizácie malo byť zníženie početných stavov štábov a zásobovacích jednotiek a postavenie silných pracovných jednotiek, vyzbrojených len na sebaobranu ľahkými guľometmi, puškami a pištoľami. Všetky uvoľnené ťažké zbrane sa mali odoslať na Slovensko. Brigáda mala mať dva pluky po troch práporoch, pioniersky prápor, kombinovanú spojovaciu rotu a jednotky správ (intendančný park, poľné jatky, poľné pekárne, zbrojné dielne, automobilová kolóna, zdravotnícka rota, veterinárna ambulancia) na podstatne znížených počtoch.¹⁹ V situácii, keď sa nemohlo reálne počítať s uvoľnením 1. pešej divízie z východného frontu, sa aj ministerstvo národnej obrany prikláňalo k tomu, že jej reorganizácia na technickú brigádu bola by „najúčelnejším riešením“. A to aj preto, že vyzbrojenie divízie hodnotilo ako nezodpovedajúce „požiadavkám pre zasedenie na fronte a ani výcvik nedosiahol tohto stupňa dokonalosti, nakoľko nie celkom vycvičení nováčikovia museli byť rýchle odoslaní na front a na Kryme boli pod nemeckým velením, kde MNO nemalo nijaký vplyv“. Zmene charakteru jednotiek divízie nahrával aj ich zlý morálny stav, ktorý podľa MNO bolo treba „príčítať ústupovej morálke, najmä strate materiálu“, ako aj viackrát opakovaným a nesplneným príslubom, že divízia „nebude zasedená a že bude uvoľnená na preorganizovanie“.²⁰

Reorganizácia divízie na technickú brigádu sa stala aj predmetom rokovania počas stretnutia gen. F. Čatloša s maršalom W. Keitlom 12. mája 1944 v Hlavnom stane A. Hitlera. Poľný maršal W. Keitel zdôraznil, že „slovenskú technickú brigádu v Taliansku a slovenskú 1. pešiu divíziu, ktorá sa má premeniť na stavebnú brigádu, nemožno stiahnuť z ich bojísk; primerane ich výstroju však budú nasadené len pri stavebných úlohách.“ Z nemeckej strany sa kládol dôraz na to, aby oba stavebné zväzky boli doplnené na stav po 6 000 mužov a poľný maršal Keitel gen. Čatlošovi navrhol, aby sa po doplnení stavu pomenovali ako 1. a 2. technická divízia.²¹ Tento návrh slovenská strana akceptovala a ministerstvo národnej obrany už 25. mája vydalo príslušnú smernicu, ktorú schválil minister národnej obrany a hlavný vojenský veliteľ gen. F. Čatloš.²² Nariaďovalo sa ňou dňom 1. júna 1944 premenovať 1. pešiu divíziu na 1. technickú divíziu a technickú brigádu v Taliansku na 2. technickú divíziu. Do 1. technickej divízie sa malo zaradiť mužstvo 1. pešej divízie, okrem mužstva s mínometným a delostreleckým výcvikom a mužstva asanačnej roty, ktoré malo byť odsunuté na Slovensko. Do 1. technickej divízie nemalo byť zaradené ani mužstvo odvodového ročníka 1940 a starších ročníkov, dôstojníci, poddôstojníci a mužstvo nemeckej národnosti v počte 21 dôstojníkov a 409 príslušníkov mužstva, ktorí mali odísť k jednotkám SS.

Technická divízia mala mať spolu 6 129 osôb. Skladat' sa mala z veliteľstva so štábnou rotou, štábnou autokolónou a spojovacou čatou, dvoch plukov (každý po troch práporoch, prápory po štyroch rotách a spojovacej čate), pionierskeho práporu (dve pionierske rotý, spojovacia čata), kombinovanej spojovacej roty a jednotiek správ. Podľa tabuliek počtov vo výzbroji divízie malo byť 5 168 pušiek vz. 24, 926 pištoľí vz. 24, 48 samopalov vz. 42 a 203 ľahkých guľometov vz. 26. Smernica schválená ministrom obrany však pripúšťala, aby veliteľ divízie

¹⁹Pluk mal mať 2 150 osôb, prápor 700 osôb, rota 169, pioniersky prápor mal mať tri rotý, každú po 150 mužoch. VHA Trnava, f. MNO, HVV, Návrh na preorganizovanie 1. pešej divízie na Technickú brigádu, DHM odd. Z, č. 258/44 g. velit.

²⁰VHA Trnava, f. RD, doplnky, šk. 209.

²¹PREČAN, ref 3, s. 95.

Počas rokovania maršal Keitel vyslovil aj súhlas s umiestnením dvoch slovenských divízií so zborovými jednotkami na východnom Slovensku a očakávanie, že Slovensko dá k dispozícii ďalšie dve stavebné brigády spolu s 12 stavebnými práporami na výstavbu nemeckej obrannej línie na riekach San a Visla.

²²VHA Trnava, f. MNO, 31/145/6, č. 70.891/Taj., 1/2-2, 1944.

na základe praktických skúseností podal návrh na prípadné zmeny v organizácii divízie pri dodržaní predpísaného počtu osôb. Až takto upravená organizácia mala byť definitívnou. Stalo sa tak po vydaní nariadenia veliteľa divízie č. 40.598/Taj., 3. odd., 1944, podľa ktorého reorganizácia sa mala ukončiť do 24. júna 1944 a po jej skončení sa 1. technická divízia mala skladať zo štábu divízie so štábnou rotou, štábnej autokolóny, oddielu poľných žandárov, poľného súdu, poľnej pošty, poľnej propagandy, kombinovanej spojovacej rot, dvoch plukov (veliteľstvo pluku s veliteľskou a spojovacou čatou, tri prápory – každý s pomocným a spojovacím družstvom), intendantného parku, poľného bitútku, poľných pekárni, divíznych automobilových dielní, nákladnej automobilovej kolóny, veterinárnej ambulancie, poľnej nemocnice, družstva armádnych pohonných hmôt a divízneho zbrojného parku.²³

Reorganizácia divízie sa uskutočnila pod velením plk. Františka Krakovského, ktorý prevzal velenie od plk. Karola Peknika dňa 6. júna 1944. V skutočnosti začala až 17. júna likvidáciou delostreleckého pluku 11, ktorý zvyšok svojej výzbroje – 8 ľahkých húfnic kalibru 100 mm, vzor 14/19 s príslušenstvom a strelivom odovzdal pred odoslaním na Slovensko do skladov v Braile²⁴ a z väčšej časti jeho mužstva sa do 22. júna sformoval III/21 prápor pod velením stot. Ľudovíta Demčáka a 4/20 rota pod velením por. Ladislava Csefalvaya začlenená do I/20 práporu stot. Ladislava Lendvaya. Likvidáciou delostreleckého pluku zanikla aj jednotka, ktorá, ako posledná z 1. pešej divízie, bola nasadená do bojov v priestore mesta Tighina (Benderi) na pravom brehu Dnestru – II/11 delostrelecký oddiel. Ešte po jeho zániku bola za toto bojové nasadenie v rozkaze veliteľa divízie zverejnená pochvala od veliteľa delostrelectva nemeckého XXX. zboru: „Vyslovujem II/11 delostreleckému oddielu a jeho veliteľovi stot. del. Jakab Kolomanovi vďaka a mimoriadne uznanie za statočné chovanie sa v boji proti húževnato bojujúcemu nepriateľovi. Som si vedomý, akú veľkú námahu musel znášať každý jednotlivec, aby splnil svoje bojové povinnosti. Pri úspešnej obrane celého úseku má II/11 delostrelecký oddiel čestný podiel...“²⁵

Po prevzatí velenia sa plk. F. Krakovský obrátil na príslušníkov divízie s výzvou, aby sa vynasnažili dané úlohy vykonať čo najpresnejšie a najsvedomitejšie: „Vzorná čistota, poriadok a disciplína nech sú tými základnými piliermi, o ktoré sa bude opierať stavba našej jednotky, aby robila Slovenskému štátu len česť, utužovala jeho dobrú povesť a túto nikdy a ničím nepoškvrnila.“²⁶ Že to bol nedosiahnuteľný cieľ, ukázali viaceré udalosti už v najbližších týždňoch, ktoré veliteľ divízie prinútili, aby 24. júna vydal všeobecné smernice na spoluprácu slovenských bezpečnostných orgánov s rumunskými a nemeckými bezpečnostnými orgánmi. V ich úvode konštatoval, že „stále sa vyskytujú prípady rôznych priestupkov, prečinov, ba dokonca i zločinov“²⁷, a potom nariadil, aby sa každý takýto čin, ktorým sú dotknuté i záujmy spojeneckých armád, vyšetroval spoločne s rumunskými, resp. nemeckými bezpečnostnými orgánmi. Veliteľ pešieho pluku 20 pplk. Martin Palkovič v nariadení k týmto smerniciam uviedol aj konkrétny príklad: „Po príchode doplnkov mužstva od iných jednotiek divízie 6 vojakov z neznalosti a v opitom stave odzbrojili službukonajúcich rumunských žandárov a jedného nebezpečne poranili. Týmto nerozvážnym a podlým činom, nedôstojným a neslýchaným slovenského vojaka, bolo porušené doteraz veľmi dobré kamarátske spolunažívanie rumunských úradov a nášho veliteľstva. Na všetkých 6 vojakov som podal trestné oznámenie u poľného súdu na odstrašujúce potrestanie.“²⁸

Hlásenie o ukončení reorganizácie došlo na MNO prostredníctvom nemeckého spojovacieho štábu 28. júna. V jeho d'alekopise z 27. júna sa uvádzalo: „1./ Prestavanie slovenskej 1. peš.

²³VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., šk. 96, č. 1212/Taj., 1944.

²⁴VHA Trnava, f. RD, p. pl. 20. šk. 96, velit. 1. pd č. 40.601/Taj., 4. odd., 1944.

²⁵VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., I. prápor, č. 145/Dôv., 1944. Dôverný rozkaz vel. p. pluku 20 č. 6 zo 14. 7. 1944.

²⁶VHA Trnava, f. RD, velit. 1. pd., dôv. rozkaz č. 90 z 10. 6. 1944.

²⁷VHA Trnava, f. RD, velit. 1. TD, č. 6.544/Taj., sprav. 2. odd., 1944.

²⁸VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl. velit. č. 84/Taj., sprav., 1944.

divízie na slovenskú 1. technickú divíziu bolo podľa rozkazov uskutočnené... 2./ ...Žiada sa urýchlené dodanie doplnkov, lebo armádna skupina kladie dôraz na skoré doplnenie divízie a jej pracovný výkon.“²⁹ Nemecké velenie totiž koncom júna rozhodlo o nasadení 1. technickej divízie na výstavbu obrannej línie Ferdinand Stellung. Divízia mala budovať obranu v úseku od severného okraja dediny Moscovei po severozápadný okraj obce Cucoara (severovýchodne od Kagulu). Preto plk. Fr. Krakovský vydal nariadenia na presun hlavných síl divízie, podľa ktorého veliteľstvo 1. technickej divízie, spolu so štábnou rotou, štábnou autokolónou, nákladnou automobilovou kolónou a oddielom poľného žandárstva sa do 7. júla malo presunúť z priestoru Tatar Kopčaku do Kagulu. Peší pluk 20 pod velením pplk. Vsevoloda Milodanoviča sa v dňoch 5. a 6. júla mal presunúť z okolia mestečka Curciu do priestoru Cucoara – Larga – Holuboia a peší pluk 21 pod velením pplk. Rudolfa Noskoviča sa mal v dňoch 2. až 5. júla presunúť od rieky Kogilnik do priestoru Trifešty – Lucešty – Tatarešty (pri rieke Prut, severne od Kagulu). Tieto presuny sa potom vykonávali v ranných, prípadne nočných, hodinách.³⁰ Po ich skončení bolo veliteľstvo divízie v Kagule, veliteľstvo pešieho pluku 20 s I/20 práporom v Large, II/20 prápor v Holuboaii, III/20 prápor v Cucoare, veliteľstvo pešieho pluku 21 s I/21 práporom v Lucešty, II/21 prápor v Tatarešty a III/21 prápor v Trifešty. Pioniersky prápor 41 zatiaľ zostával v obci Taraklija a k divízii sa vrátil až na začiatku druhej polovice augusta 1944. Jednotky správ boli rozmiestnené v Oancei, Bolgrade a vo Vulkaneshty.

Po príchode do nových ubytovacích miest mali velitelia všetkých stupňov zabezpečiť, aby mužstvo v čase, keď nepracuje na výstavbe obranných postavení, bolo zamestnané výcvikom a „zbytočne mnoho a dôverne s civilným obyvateľstvom nehovorilo. Lebo pre tieto hlúpe ich mudrovania sú len stále vyšetrovania a veľká nepríjemnosť so spojeneckými armádami...“³¹ Trvalá pozornosť sa mala venovať zlepšeniu morálneho stavu a disciplíny nielen mužstva, ale aj dôstojníkov. O tom, že v tejto oblasti boli nemalé problémy, svedčili periodické hlásenia veliteľov práporov. V jednom z nich, ktoré podal veliteľ I/21 práporu stot. J. Pivarči, sa napr. uvádzalo: „Morálka dôstojníkov, rotmajstrov, poddôstojníkov z povolania i mužstva v poslednom čase stále viac upadá. Ako hlavnú príčinu tohto zjavy vidím v tom, že skoro všetko mužstvo je už vyše 13 mesiacov v poli, ba niektorí i viacej bez dovolenej... Nakoľko dovolenky sú toho času zakázané udeľovať, môže sa len vo veľmi zriedkavých prípadoch dostať domov. Potom mužstvo medzi sebou kritizuje svojich predstavených, ale ani nie tak svojich bezprostredných priamych, ale vyšších predstaviteľov vojenských i štátnych. Ďalej mužstvo dlhým pobytom v poli upadá stále hlbšie duševne, používajúc vo svojej reči veľmi často hrubých a oplzlých výrazov, hnusne hreší a nadáva za sebamensiu maličkosť... mužstvo si myslí a žije v tej domnienke, že práca na okopoch je trestom a ponížením pre slovenského vojaka a nie práve tak zodpovednou službou ako u všetkých ostatných zbraní a služieb... mužstvo má opotrebovanú výstroj, nemá prádla a málo mydla... Disciplína... po reorganizácii pešej divízie sa niečo uvoľnila... Pomer civilného obyvateľstva k našim vojakom je pasívny. Viac-menej hľadia na slovenských vojakov nepriateľsky, nakoľko sú pohoršení, že kopeme okopy v poli čím sa im čiastočne ničí úroda. Zmýšľanie našich vojakov o civilnom obyvateľstve je menej priaznivé...“³² Na zhoršujúci sa morálny stav príslušníkov jednotiek zareagoval veliteľ diví-

²⁹VHA Trnava, f. MNO, 32-2/7-6, č. 473.416/Dôv., I/2-3, 1944.

³⁰VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit. 1. TD, č. 40.690/Taj., 3. odd., 1944.

³¹VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., č. 1403/Taj., 1944.

³²VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., I. prápor, č. 382/Taj., 1944.

Na vzťahy medzi miestnym obyvateľstvom a slovenskými vojakmi nepriaznivo vplývali aj prípady nedodržiavania nariadení o šetrení súkromného majetku obyvateľstva. Aj preto napr. veliteľ pešieho pluku 20 vydal nariadenie, ktorým zakázal ničenie úrody s odvolaním sa na sťažnosti civilných obyvateľov, „že naši vojaci im nielen v záhradách oberajú a kradnú ovocie, lámu pri tom stromy, ale v posledných dňoch už začínajú trhať na poliach nezrelé dyne...“

VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., č. 1688/Dôv., 1944.

zie v dôvernom rozkaze z 10. augusta 1944 poukázaním na nesprávne chápanie úloh po reorganizácii 1. pešej divízie na 1. technickú divíziu. Konštatoval v ňom, že nielen poddôstojníci, ale aj dôstojníci považujú za ponižujúce, že neslúžia a nevelia bojovej jednotke. Upozorňoval, že takýto názor je nesprávny a práca na výstavbe obranných postavení je rovnako dôležitou, ako bojová činnosť. Skutočnosť, že sa divízia reorganizovala a zmenila charakter, vysvetľoval ako dôsledok toho, že 1. pešia divízia „stálym zasadením a ústupovými operáciami (od Kaukazu a neskoršie i z Krymu, až za riekou Dnester) bola opotrebovaná, stratila väčšiu časť svojho cenného bojového materiálu, čím bola postavená pred vážny problém, buď ju materiálne doplniť alebo zreorganizovať na pracovnú. Keďže doma boli postavené nové bojové jednotky, ktoré museli byť materiálne dobre vybavené, neostalo nič iné, ako prikrčiť k tomuto riešeniu. Každý musí chápať, že doma, najmä dnešná situácia vyžaduje, aby sme hlavne tam boli schopní odporu.“³³ V týchto súvislostiach vyslovil presvedčenie, že sa už nenájde nikto, „kto by so svojimi falošnými závermi vplýval na podriadených a taktó nepriamo vyvolával nespoľahlivosť“ a varoval, že ak by aj po tomto upozornení niekto „v tejto neodpodstatnenej činnosti pokračoval“, musel by kvalifikovať jeho čin „za záškodnícky a protištátny“ a nariadiť voči nemu súdne pokračovanie.

Od 15. augusta 1944 prešla 1. technická divízia z podriadenosti velenia nemeckej 6. armády do podriadenosti velenia nemeckej 8. armády (veliteľ gen. Otto Wöhler) zo skupiny armád Južná Ukrajina, ktorá pod velením gen. Hansa Friessnera zaujímala obranu na fronte od Krasnoilska, cez Paščani, severne od mesta Jaši (Jași) a ďalej pozdĺž rieky Dnester k Čiernemu moru. Dňa 18. augusta vydal generál Friessner zvláštne vyhlásenie pre vyšších dôstojníkov, pôsobiacich v rámci jemu podriadených vojsk, v ktorom upozorňoval, že v najbližších dňoch možno očakávať veľký útok protivníka a nariadil brániť zaujaté pozície do poslednej možnosti. Slovenská 1. technická divízia však v tomto čase už mala rozkaz vykonať presun do oblasti Bacau – Piatra Neamt (asi 230 – 250 km severozápadne od Kagulu). Podľa nariadenia vydaného veliteľom divízie plk. F. Krakovským už ráno 15. augusta, sa pešie pluky 20 a 21 mali do nového priestoru postupne presunúť po osi Kagul – Oancea – Puteni – Tecuci – Pufești.³⁴ Dňa 22. augusta, keď veliteľstvo divízie došlo do Blagești (asi 20 km severozápadne od Bacău), pešie pluky dosiahli priestor južne od mesta Turgu Ocna (asi 50 km južne od Bacău) a pioniersky prápor 41 sa blížil k Adjudu, bol presun jednotiek prerušený s odôvodnením, že majú čakať na ďalšie rozkazy. Zastavenie presunu si vynútil vývoj na fronte skupiny armád Južná Ukrajina po tom, čo vojská 2. a 3. ukrajinského frontu začali útok v rámci jassko-kišinevskej operácie (od 20. do 29. augusta 1944). Tieto dva sovietske fronty prelomili obranu nemeckých vojsk na dvoch od seba vzdialených úsekoch frontu, a to severozápadne od mesta Jași a južne od mesta Bendery a rozvíjali útok na zbiehavých smeroch do priestoru Huși – Vaslui – Fălciu s cieľom obkľúčiť a rozbiť hlavné sily skupiny armád Južná Ukrajina. Priestor Piatra Neamt – Bacău, do ktorého smeroval presun 1. technickej divízie, sa zhodou okolností nachádzal na hlavnom smere úderu 2. ukrajinského frontu generála R. J. Malinovského. Vo vojnovom denníku I/20 práporu, v zápise z 21. augusta, sa v tejto súvislosti zaznamenalo: „Dnes ruské vojská dobyli mesto Jasy, ktoré nemecké a rumunské jednotky bránili vyše 4 mesiace. Postup ruskej armády smeruje práve proti smeru našej pochodovej osi.“ A zápis z nasledujúceho dňa zachytil vývoj na fronte konštatovaním: „Postup ruských vojsk je stále väčší. Vidieť to najmä zvýšenou frekvenciou na ceste Bacău – Adjud. Všetko ustupuje od Bacău na juh... pre rýchly postup ruskej armády, naša divízia nedôjde už do určeného priestoru Bacău.“³⁵ Toto konštatovanie sa potvrdilo 23. augusta, keď veliteľstvo 1. technickej divízie vydalo pre podriadené jednotky správu o situácii, v ktorej oznamovalo, že sovietskym vojskám sa podarilo prelomiť

³³VHA Tmava, f. RD, velit. 1. TD, dôverný rozkaz č. 106 z 10. 8.1944.

³⁴VHA Tmava, f. RD, 21. p.pl., velit. č. 10.459/Taj. 1944; velit. 1. tech. div. č. 40799/Taj., 3. odd. 1944.

³⁵VHA Tmava, f. RD, Vária, opis vojnového denníka I/20 práporu od 1.7.1944 do 22.II.1945, č. 96/Dôv. 1945.

obranu pri meste Jași a dosiahnuť priestor severne od mesta Roman, severne od Birladu a južne od mesta Huși. V súvislosti s tým zároveň upozorňovalo, že „v prípade ďalšieho tlaku nepriateľa pluky... a pioniersky prápor najkratšou cestou presunú sa do údolia Trotusul a ubytujú sa v priestore poblíž Bratila de Myloc“.³⁶ Do toho istého priestoru sa mali presunúť aj jednotky správ. Rýchly vývoj situácie mal za následok, že hlavné sily divízie sa do údolia rieky Trotusul (do priestoru mesta Onești) presúvali už v noci z 23. na 24. augusta s úlohou vykonávať opevňovacie práce po oboch stranách cesty Onești – Grozești.³⁷ V tomto čase, uzatvorením obkľúčenia nemeckých a rumunských vojsk v priestore Kišineva a Jași, skončilo prvé obdobie jassko-kišinevskej operácie. Vojská Červenej armády, ktoré bojovali na vonkajšom fronte obkľúčenia, obsadili mestá Roman, Bacău, Birlad a prenikli k mestu Cecuci. Pod vplyvom udalostí na fronte v Rumunsku 23. augusta vypuklo protifašistické povstanie, padla Antonescova vláda a nová vláda národnej jednoty 24. augusta vyhlásila vojnu Nemecku. V jednotkách 1. technickej divízie sa rozšírila správa, že podľa oznámenia rumunskej vlády „nemecká armáda a s ňou spriatelene ostatné armády musia v krátkom čase opustiť rumunské územie“³⁸, na ktorú veliteľstvo divízie zareagovalo vydaním rozkazu na prechod do Sedmohradska. Vo vojnovom denníku veliteľstva pešieho pluku 21 túto situáciu opisuje zápis: „Cestou sa dozvedáme, že Rumunsko kapitulovalo. V Onești túto správu nám potvrdí stot. int. Husárik. Keď dochádza vel. pluku do Onești, súčasne prichádza rozkaz VTD, že ihneď máme prejsť do Sedmohradska, do mesta Bereck. Mužstvo po krátkom oddychu pokračuje v ceste cez Grozești, v nočných hodinách prechádza cez Harja (Harža) hranice Sedmohradska a ubytuje sa v Százmező, kde prenocuje.“³⁹ Atmosféru nasledujúceho dňa, t. j. 25. augusta, dokumentuje zápis: „Pešo idúce mužstvo a trény dochádzajú do ubytovacieho miesta Bogdanești až ráno... V dopoludňajších hodinách bol na veliteľstve pluku veliteľ divízie plk. Krakovský, ktorý na rozkaz nemeckého veliteľstva armády, ku ktorej sme my pričlenení, vydal rozkaz vybudovať západne od Grozești (asi 6 – 7 km západne od Bogdanești) líniu oporných bodov pre obranu priesmykov v sedmohradských Karpatoch. Pretože s prácou sa má ešte dnes započat', celý pluk odíde o 12.00 hod. z Bogdanești do Grozești, kde vyčká na ďalší rozkaz. Sedíme pri ceste – veľmi dobre vidieť veľký chaos, ktorý zavládol na ceste. Od hraníc ustupuje rumunská armáda a opačným smerom zas nemecká. Dezorganizovane ustupujúca rumunská armáda zatarasí často cestu, čím zastaví úplne obojstrannú premávku. Dochádza k prudkým výstupom medzi príslušníkmi nemeckej a rumunskej armády... Asi po jedna a pol hodinovom čakani prišiel z Bogdanești pobočník veliteľa pluku stot. Baláž M., ktorý bol vzadu zisťovať situáciu a keďže zistil, že ruská armáda, najmä tanky blížia sa už k Onești takmer bez odporu z nemeckej strany, vydal rozkaz na ďalší pochod do Maďarska... Maďarsko – rumunské hranice sme prekročili o 19.10 hod. medzi obcami na rumunskej strane Haria, na maďarskej strane Polana Sarata.“⁴⁰

V čase, keď sa situácia na južnom krídle východného frontu pre nemecké vojská vyvíjala veľmi nepriaznivo, Vrchné veliteľstvo Wehrmachtu (OKW) potrebovalo stabilizovať front. Preto v smernici z 26. augusta 1944 veliteľovi skupiny armád Južná Ukrajina gen. Friessnerovi nariadilo vybudovať a udržať obranu na línii Východné Karpaty – Fokcan – Galati. Na jej výstavbe sa mala podieľať aj 1. technická divízia. Jej veliteľ už 27. augusta vydal rozkaz na presun cez Bereck (Brețcu) a Tușnad do údolia rieky Olt, južne od mesta Mircurea-Ciuc (Csikszereďa) v Sedmohradsku, ktoré bolo Viedenskou arbitrážou z 30. augusta 1940 pripojené

³⁶VHA Trnava, f. RD, velit. 1. TD, k č. 40.895/Taj., 3. odd., 1944; velit. p. pl. 20, č. 10 474/Taj. 1944.

³⁷VHA Trnava, f. MNO, 32-2/13-4, č. 475.537/I/2-2/Dôv., 1944.

³⁸VHA Trnava, f. RD, Vária, opis vojnového denníka I/20 práporu od 1.7.1944 do 22.II.1945, č. 96/Dôv. 1945.

³⁹VHA Trnava, VHA, f. MNO, Vária, p. pl. 21, príl. K č. 17.052/Dôv., 1944. Odpis vojnového denníka veliteľstva p. pl. 21.

⁴⁰VHA Trnava, f. MNO, Vária, p. pl. 20, I. prápor, č. 96/Dôv., 1945. Opis vojnového denníka I/20 práporu od 1. júla 1944 do 22. – februára 1945.

k Maďarsku.⁴¹ V nariadení pre podriadené jednotky zo dňa 29. augusta potom plk. Krakovský upresnil, že úlohou 1. technickej divízie je presunúť sa až do priestoru mesta Ditrau, a tam pracovať na rozšírení cesty z Remetei (60 km severozápadne od Mircurea-Ciuc) na Lapușnu.⁴² Pešie pluky s pridelenými jednotkami pionierskeho práporu sa mali ubytovať v Remetei (p. pl. 21) a v Lapușni (p. pl. 20). Nová úloha divízie bola sklamaním pre väčšinu jej príslušníkov, ktorí sa nádejali, že ďalší ústup by ich mohol doviesť až na Slovensko. V zápise vo vojnovom denníku I/20 práporu z 29. augusta 1944 sa toto sklamanie nemohlo neodraziť: „Hoc náš pochod ráta sa už na stovky km, nikto necíti veľkú únavu lebo každý dúfa, že je to už pochod domov, čomu sa každý iba teší... Radosť z pochodu prešla, lebo dnes sme práve dostali rozkaz z veliteľstva divízie, že p. pl. 20 (aj celá 1. techn. div.) bude zasadený na výstavbu cesty z Remeta do Lapoșni...“⁴³

ODZBROJENIE

Iné predstavy o ďalšej činnosti 1. technickej divízie mal aj minister národnej obrany gen. F. Čatloš, ktorý počítal s jej využitím v rámci svojho prevratového plánu. Jeho zámerom bolo ponechať ju v priestore „Bukových vrchov okolo Miškovca, aby bola v dotyku s maďarskými vojskami a tým pomohla vlastným slovenským divíziám (t. j. východoslovenským divíziám – pozn. J. B.) k úspechu proti maďarským jednotkám...“⁴⁴ Počas presunov nariadených rozkazom z 29. augusta, ale došlo k udalostiam, ktoré rozhodli o inom osude 1. technickej divízie. Po predchádzajúcich žiadostiach slovenskej vlády, najmä ministra národnej obrany gen. F. Čatloša, Vrchné veliteľstvo nemeckej brannej moci 26. augusta vydalo súhlas so stiahnutím divízie na Slovensko s tým, že toto sa uskutoční podľa dopravných možností.⁴⁵ Reakciou ministra národnej obrany na toto rozhodnutie bolo vydanie príslušného nariadenia pre veliteľa divízie. Na jeho základe potom 30. augusta 1944 podpísal náčelník štábu 1. technickej divízie mjr. Marčančuk nasledujúci rozkaz pre veliteľa pešieho pluku 20: „Na rozkaz MNO má sa hneď 1. TD presunúť do zázemia!! V zmysle toho nariadenia divízia zhromaždí sa v priestore Szászrégeny (mesto Reghin, 32 km severne od Tîrgu Mureș – pozn. J. B.). Vaše motorizované časti dirigujte po osi Ditrau na Toplita, Goede, Mestera do Szászrégeny. Stot. Matúšek nech ihneď rekognoskuje cestu z Ditrau na Lapușna po ktorej pešie a hipomobilné časti sa eventuálne presunú do Szászrégeny. Že by táto bola nezjazdná presuňte sa po tej istej ceste ako motorizované časti. Štáb divízie dňa 31. 8. 1944 ráno sa presunie do Hodak Líbanfalva. Tento rozkaz doručte ihneď spojku peš. pl. 21 a pion. pr. 41.“⁴⁶ Správa o rozkaze na návrat 1. technickej divízie na Slovensko sa ešte v ten istý deň rozšírila medzi mužstvom, spolu so správou o vypuknutí Povstania na Slovensku: „Nálada mužstva je značne pokleslá. Jednak preto, že nejdeme opäť domov, ale hlavne podľa správ z domova partizáni doma na

⁴¹VHA Trnava, f. RD, 21. p. p., velit. 1. TD, č. 40.811/Taj., 4. odd. 1944.

⁴²VHA Trnava, f. RD, 21. p. p., velit. 1. TD, č. 40.822/Taj., 3. odd. 1944.

⁴³VHA Trnava, f. MNO, Vária, p. p. 20, I. prápor, č. 96/Döv. 1945.

⁴⁴ČATLOŠ, F.: Vývoj vecí, ktoré vyústili v SNP. VHA, pozostalosť po F. Čatlošovi, šk. 4, IX, pr. č. 370.

V inom rukopise (Môj návrh do ZSSR) tento zámer charakterizoval nasledovne: divízia „bude dirigovaná do priestoru Miškovca /s predstieraným cieľom pre Maďarov – akoby sústredenia, no zostane už tam a nepríde na Slovensko, aby zaistila terén i držala dotyk s maďarskými zálohami“.

VHA, pozostalosť po F. Čatlošovi, šk. 9, pr. č. 370, XV.

⁴⁵PREČAN, ref 3, s. 165.

⁴⁶VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit. č. 1860/Taj. 1944.

Neskoršie, 13. septembra, veliteľ pešieho pluku 21 na list s citovaným textom napísal: „Rádiogram a rozkaz, pre ktorý sme boli odzbrojení.“

Slovensku vyvolali včera, t. j. 29. 8. 1944 na určitých miestach Slovenska povstanie proti vláde... pridali sa tiež niektoré posádky domácej slov. armády. Preto s tým väčšou radosťou prijal každý správu, podľa ktorej VTD-1 dostalo rádiogramom rozkaz od min. NO, gen. Čatloša ihneď sa presunúť na Slovensko. Veliteľ 1. TD na základe tohoto rádiogramu vydal ihneď rozkaz pre sústredenie celej 1. TD v priestore Szásrégen, kde celá divízia vyčká na príchod transportov.⁴⁷ Náladu v jednotkách ilustruje záznam vo vojnovom denníku z 31. augusta: „Od 15. augusta 1944 sme stále na cestách. Posledné dva dni mesiaca boli najradostnejšie, lebo konečne sme dostali úradnú správu, že ideme domov. Ráz teda aj na nás posvietilo slnko šťastia a po dlhej neprítomnosti doma opäť uvidíme svoju vlasť a príbuzných.“⁴⁸ Už v podvečer toho istého dňa sa však príslušníci 1. technickej divízie stretli s novou realitou, vyplývajúcou z rozhodnutia nemeckého velenia o odzbrojení divízie. Veliteľstvo divízie bolo dočasne internované na futbalovom ihrisku v meste Dej (Dés) a v meste Toplita (Marosheviz) začalo odzbrojovanie jednotiek správ divízie a jednotiek pešieho pluku 21, ktoré silné nemecké stráže smerovali na priestranstvo pri železničnej stanici, kde mali postaviť stany a prenocovať. Podľa dobového záznamu bol celý priestor „silne zaistený automatickými a pancierovými zbraňami“.⁴⁹ Na druhý deň, t. j. 1. septembra, boli slovenské jednotky nachádzajúce sa v Toplíte odzbrojené. Nemeckým jednotkám odovzdali „všetky pušky, guľomety, bodáky, pištole, vyjímúc dôstojníkov... Mužstvo väčšinou odovzdalo prilby a masky.“⁵⁰ Ráno 2. septembra prišiel do Toplity veliteľ divízie plk. Krakovský a veliteľovi pluku pplk. Noskovičovi oznámil, že odzbrojenie sa udialo na rozkaz „hlavného veliteľa nemeckej brannej moci“, pretože na Slovensku došlo k Povstaniu.⁵¹

Po odzbrojení zotrvali jednotky pešieho pluku 21 v Toplíte do rána 3. septembra a potom sa pod sprievodom nemeckých stráží presunuli do mesta Deda, kde už boli sústredené jednotky pešieho pluku 20. Priebeh ich odzbrojenia približuje zápis vo vojnovom denníku z 1. septembra 1944: „... Príslušníci nemeckej armády ubytovaní v Dede večer vyrukovali v čatách na ulicu ozbrojení guľometmi, automatickými pištoľami, granátmi a puškami a bez toho, že by dačo povedali a vysvetlili o čo ide, jednoducho prinútili úplne drzým spôsobom jednotlivcov alebo menšie skupiny našich príslušníkov odovzdať im zbrane. Kto neposlúchol na slovnú výzvu odovzdať zbrane (a takých mnoho nebolo) odvolávajú sa, že musí dostať na to rozkaz od svojho veliteľa, prinútili ho k tomu tým, že jednoducho aj 3, 4 nemeckí vojaci položili mu na prsia zbraň a potom ho vyzvali odovzdať zbraň. Odzbrojenie naše vykonali nemecké jednotky úplným násilím, bez hocjakého vojensky organizovaného poriadku, ktorý sme my u nich doteraz vždy videli a sa mu od nich často aj učili. Možno ďakovať len chladnokrvnej rozumnosti našich vojakov, že nedošlo k prelievaniu krvi. Hoc nemecké jednotky mali rozkaz nás iba odzbrojiť, príslušníkom práporu Nemci zobrali aj mnoho súkromných vecí pri prehliadke batôžín, ako fotoaparáty, prikrývky, prádlo, cigarety, ba i holiace prístroje... Dnešné jednanie je veľmi smutnou odmenou za jednoročnú spoluprácu na fronte.“⁵² Podľa správy spracovanej pre ministerstvo národnej obrany stot. just. Jánom Hákom, keď príslušníci divízie zistili, „že pri odzbrojovaní mnohým jednotlivcom boli odcudzené aj súkromné veci..., ba aj erárne súčiastky výstroja..., že príslušníci odzbrojovacích jednotiek nášmu mužstvu odobraté zbrane, menovite pištole, ihneď predávajú miestnemu obyvateľstvu za pengó, zavládla všeobecná mienka, že na príslušníkov technickej divízie čaká osud zajatcov“.⁵³ Na druhý deň (2. septembra) rá-

⁴⁷VHA Trnava, f. MNO, Vária, p. pl. 20, I. prápor, č. 96/Dôv., 1945.

⁴⁸Tamže.

⁴⁹VHA Trnava, f. MNO, 20-2/1-4, č. 447.638/Dôv., 1944.

⁵⁰VHA Trnava, f. MNO, Vária, šk. 3, p. pl. 21, príl. k č. 17.052/Dôv., 1945, Odpis vojnového denníka veliteľstva p. pl. 21.

⁵¹Tamže.

⁵²Tamže.

⁵³VHA Trnava, f. MNO, 20.2/1-4, č. 477.638/Dôv., 1944.

no o 08.00 h musel celý peší pluk 20 pod dohľadom silných nemeckých stráží nastúpiť na lúke za mestom a rota nemeckých vojakov urobila opäť prehliadku vozov a batožín. Asi o 11.30 h prišiel v sprievode nemeckého generála veliteľ divízie plk. Krakovský, ktorý hovoril s veliteľom pluku pplk. M. Palkovičom. Po jeho odchode veliteľ pluku prítomným dôstojníkom oznámil, že majú byť odvezení do Nemecka. Medzi príslušníkmi divízie zavládli obavy a neistota, ktorá sa zvyšovala aj po tom, čo sa 4. septembra z príslušníkov divízie nemeckej národnosti začali vytvárať jednotky na zorganizovanie práporu zbraní SS, ktorý mal byť urýchlene nasadený do bojovej činnosti. Len z pešieho pluku 21 odišlo do jednotiek SS spolu 6 dôstojníkov a 212 mužov.⁵⁴ Jednotky sformované z dôstojníkov a mužstva nemeckej národnosti v celkovom počte asi 430 osôb, odišli od divízie po vyzbrojení slovenskými zbraňami, v slovenskej výstroji, v podvečer 5. septembra. O dva dni neskôr (7. septembra) už boli zaradení do dobrovoľníckeho pluku Siebenbürgen pôsobiaceho v rámci 8. SS jazdeckej divízie.⁵⁵

V dopoludňajších hodinách 5. septembra prišiel do Dedy generál Zellner z veliteľstva skupiny armád Južná Ukrajina a oznámil, že celá slovenská divízia zostáva v doterajšom priestore v rovnakom „právnom pomere k ostatným armádam“ ako doposiaľ, ale bez zbraní, ktoré budú môcť mať len dôstojníci. Jej úlohy mali spočívať vo výstavbe nových obranných postavení. O tomto rozhodnutí nemeckého velenia boli príslušníci divízie informovaní na zhromaždeniach jednotiek. Tak tomu bolo aj počas nástupu celého pešieho pluku 20 o 14.00 h toho istého dňa, na ktorom pplk. Palkovič svojim podriadeným oznámil, že v situácii, v akej sa divízia nachádza, „sú možné iba dve alternatívy: 1/ Poslúchnuť rozkaz generála Zellnera a pracovať, čím nám je zaručená sloboda pohybu a život taký istý ako doteraz, alebo 2/ Rozkaz tento odoprieť, potom budú s nami jednať ako so zajatcami, budú nás ďalej internovať a odvzú nás do nejakého pracovného tábora v Nemecku.“⁵⁶

Podľa rozkazu štábu generála Zellnera, ktorý riadil výstavbu obranných línií v pásme skupiny armád Južná Ukrajina, sa 1. technická divízia v nasledujúcich dňoch mala zapojiť do výstavby línie Maros – Stellung, prebiehajúcej od mesta Tirgu Mureș (Marosvásárhely) po Răstolițu, asi 10 km severovýchodne od Dedy, s hlavným pásmom obrany na západnom brehu rieky Mureș.⁵⁷ Úlohou jednotiek 1. technickej divízie bolo vybudovať severný úsek línie v priestore južne od Dedy po Răstolițu vrátane. Podľa rozkazu veliteľa divízie sa jej veliteľstvo malo etablovať na južnom okraji mesta Deda, v ktorom bolo aj veliteľstvo pešieho pluku 21. Veliteľstvo pešieho pluku 20 sa malo presunúť do obce Disznajo (asi 6 km južne od Dedy) a veliteľstvo pionierskeho práporu 41 do obce Răstolița. Presuny do určených úsekov vykonala väčšina jednotiek počas 6. septembra a ich zvyšok v priebehu nasledujúceho dňa. Už po dvoch dňoch nasadenia na výstavbe obrannej línie pri rieke Mureș však velenie skupiny armád Južná Ukrajina rozhodlo o ďalšom presune divízie, a to na výstavbu obranných postavení južne od mesta Bistrița. Presuny jej jednotiek začali 12. septembra a skončili do večera nasledujúceho dňa. V tomto priestore potom 1. technická divízia zotrvala až do začiatku októbra.

Po príchode do priestoru Bistrițy muselo velenie divízie popri zabezpečovaní plnenia úloh spojených s výstavbou obranných postavení sústrediť pozornosť na upevnenie disciplíny. Veliteľ divízie plk. Krakovský sa na svojich podriadených už 16. septembra obrátil s upozornením, že počas posledného presunu bol svedkom veľkého neporiadku, ktorý vyvolal „pohoršenie a kritizovanie nielen u okolo pochodujúceho maďarského vojska, ale dokonca aj u civilného

⁵⁴VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., č. 10.515/Taj., 1944.

⁵⁵Počas bojov v dňoch 14. až 18. septembra 1944 padlo prvých desať z nich.

VHA Trnava, f. MNO, 80-1/2-146, č. 477.660/Dôv., 1944.

⁵⁶VHA Trnava, f. MNO, Vária, p.pl. 20, I. prápor, č. 96/Dôv. 1945. Opis vojnového denníka I/20 práporu od 1.7.1944 do 22. 2. 1945.

⁵⁷VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., velit. č. 10.480/Taj., 1944;

Tamže, velit. 1. TD, č. 11.001/Taj., 1944.

obyvateľstva“. Hoci uznával, že vývin posledných udalostí zanechal „určité stopy nielen u mužstva, ale hlavne u dôstojníkov“, pripomínal, že to „neospravedlňuje nikoho, aby staval sa k jemu zverenej jednotke apaticky bez záujmu a nechal na ľubovôľu mu zverenú jednotku s heslom – chod' a rob čo chceš“. Upozorňoval najmä veliteľov, že každý jednotlivec si musí uvedomiť, že „takéto správanie rozhodne nerobí česť slovenskej armáde a svedčí o značnej slabosti a nezájume niektorých veliteľov...“⁵⁸ O týždeň neskoršie vydal aj nariadenie na odstránenie „chorobných zjavov vo veliteľskom zbere“, ktorým reagoval najmä na vysoký počet zbehnutí od jednotiek.⁵⁹ Vyzýval ním, aby sa velitelia všetkých stupňov nad týmto „neblahým javom“ zamysleli, pretože sa ním „znižuje efektívna hodnota jednotky, ale i z tej príčiny, že nemecké velenie najmä z tejto skutočnosti si vytvára názor o morálnej hodnote slovenského vojaka“ a môže z toho vyvodit' i patričné dôsledky. Počet príslušníkov divízie, ktorí zbehli od svojich jednotiek bol skutočne hrozivý. Zatiaľ čo v polovici augusta 1944 mala 1. technická divízia 5 094 príslušníkov, tak k 1. októbru klesol ich počet na 3 071.⁶⁰ To znamená, že keď odpočítame asi 430 osôb, ktoré odišli k jednotkám SS, zbehlo od divízie v tom čase približne 1 500 príslušníkov.⁶¹ Nemeckým vojenským a bezpečnostným orgánom sa podarilo väčšinu z nich zadržať ešte pred príchodom na Slovensko, časť sa dostala až do Nitry a dočasného internačného tábora v Michalovciach (Dulag 171)⁶², a potom do zajateckého tábora Stalag XVII. A v Kaisersteinbruchu alebo do pracovných jednotiek tzv. Hašíkovej armády.

Najviac dezercii sa vyskytlo počas presunov jednotiek, „a to hlavne pre nedostatok pochodovej disciplíny“, o ktorú sa podľa hodnotenia veliteľa divízie velitelia nestarali v dostatočnej miere. Príčiny videl nielen v okolnostiach, „za ktoré nemôže ani veliteľstvo, ani jednotlivci, ako napríklad skutočnosť, že mužstvo nedostáva dovolenky, že nebolo vymenené, že je už dlho v poli, že bolo odzbrojené, že po hmotnej stránke nemôže byť ani riadne oň postarané a pod.“, ale aj v nedostatkoch veliteľského zboru, medzi ktoré zaraďoval také, ako: „slabosť veliteľská, ľahostajnosť, nevšimavosť, malá starostlivosť o mužstvo, znechutenie z dôsledku nastávajúcich udalostí, demagógia a pod.“ či v nedostatku sebadisciplíny a sebadôvery u mužstva, ako aj v nedostatku pevnej vôle „prekonávať i bolestné stránky života.“⁶³ V týchto súvislostiach poukazoval najmä na to, že dôstojník – veliteľ nesmie byť zlým príkladom, čo je neprípustné najmä u veliteľov praporev, rôt a čiat, ktorí majú byť v neustálom kontakte s mužstvom. Za neprípustné označil aj „nezodpovedné reči najmä mladých dôstojníkov, poburovanie civilného obyvateľstva spriateľeného štátu“, uspokojovanie sa mnohých veliteľov tým, že hlásia rôzne nedostatky, „čím sa chcú zbaviť zodpovednosti, ale aby sa postarali o nápravu, alebo aby urobili opatrenia, ktorými by sa týmto chybám predišlo, to im ani na um nepríde“. Upozorňoval, že veliteľ nesmie podľahnúť momentálnej situácii, musí ovládať svoju jednotku, a nie jednotka jeho. Preto všetkým veliteľom nariaďoval: „Na každého zbeha, alebo toho, kto rozširuje nepravdivé správy, poburuje a pod., bez ohľadu či ide o dôstojníka alebo muža,

⁵⁸VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., 130/2, velit. 1 TD, č. 11.010/Taj., náč. št., 1944.

⁵⁹VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit. 1. TD, č. 11.026/Taj., náč. št., 1944.

⁶⁰SNP roku 1944. Bratislava : SAV, 1985, s. 592.

V polovici augusta mala 1. tech. div. 67 dôstojníkov z povolania, 101 dôstojníkov zo zálohy, 58 rotmajstrov, 91 poddôstojníkov z povolania a 4 777 príslušníkov mužstva. K 1. októbru to už bolo len 40 dôstojníkov z povolania, 52 dôstojníkov zo zálohy, 25 rotmajstrov, 56 poddôstojníkov z povolania a 2 898 príslušníkov mužstva.

Tamže.

⁶¹Iné údaje hovoria o počte 2 300.

Pozri: PEJS, O.: Slovenské vojenské duchovenstvo /1939 – 1945/, Praha, 1994, s. 65.

⁶²V hlásení por. duch služby Jána Tokára na MNO z 23. 9. 1944 sa uvádzalo: „V prvom týždni v septembri bol som internovaný v nemeckom Dulagu 171 v Michalovciach, kde boli internovaní dôstojníci i mužstvo, ktoré stačili zachytiť v oblasti Medzilaboriec. Do tohto Dulagu 171 internovali i príslušníkov našej poľnej nemocnice, ktorí sa prebili z Rumunska až do Michaloviec, kde ich odzbrojili a internovali. Po niekoľkých dňoch z našich v Michalovciach internovaných Nemci zostavili dva transporty, ktoré poslali cez Maďarsko kamsi do Nemecka.“

VHA Trnava, f. MNO, VS – duch. správa 43-43, č. 736.962/II-14, 1944.

⁶³VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl., velit. 1. TD, č. 11.026/Taj., náč. štábu, 1944.

podajte ihneď trestné oznámenie. Mužstvo neustále poučujte, jeho názory nasmerujte, čel'te nepriateľskej propagande, realizujte obranné spravodajstvo, proti škodným živlom čo najprísnejšie zakroč'te.“

Omnoho konkrétnejšie charakterizovali príčiny dezercii a ostatné negatívne javy, ktoré kritizoval veliteľ divízie, samotní velitelia, ktorí boli v bezprostrednom kontakte s mužstvom. Napríklad zastupujúci veliteľ I/21 práporu npor. Július Keľo v písomnom hlásení veliteľovi pluku z 26. 9. 1944 uviedol: „... Boli to zvlášť dlhé presuny za nedostatočného zásobovania, potom politické udalosti v posledných augustových dňoch. Najskľučujúcejším dojmom pôsobilo odzbrojenie... Vojaci vtedy stratili dôveru k nemeckej armáde, pretože nikto neniesol vinu na posledných udalostiach na Slovensku a predsa sme boli odzbrojení napriek trojročnému priateľstvu v zbrani. Za takéhoto stavu ťažko bolo odôvodniť nutnosť odzbrojenia, zvlášť keď videli vojaci počínanie nemeckých vojakov... Tento stav badať aj na dôstojníkoch nakoľko nemajú ujasnený pomer slovenského vojska po 2. septembri 1944 voči nemeckej armáde...“⁶⁴ V hlásení o morálnom stave jednotiek, ktoré veliteľ pešieho pluku 21 pplk. R. Noskovič odoslal o dva dni neskoršie veliteľovi divízie, sa však situácia opisovala optimistickejšie: „Morálna hodnota mužstva dobrá. Mužstvo je spoľahlivé. Neblahý účinok na mužstvo má jednotvárná práca na okopoch, v druhej polovici augusta dlhotrvajúci presun. Najviac však účinkovalo na mužstvo odzbrojenie. Mužstvo sa odzbrojením cíti menejcenným... Disciplína je dobrá, hoci v poslednom čase utrpela spomenutým odzbrojením...“⁶⁵ Dňa 28. septembra 1944, na základe nariadenia velenia nemeckej 8. armády, vydal veliteľ 1. technickej divízie rozkaz, podľa ktorého sa divízia mala presunúť do priestoru južne od Baia Mare. Tu sa mala podieľať na výstavbe obranných línií Theodorich Stellung a Odin Stellung pri rieke Somes.⁶⁶ Presun jednotiek začal hneď na druhý deň a určené priestory zaujali 3. októbra. O týždeň neskoršie (9. októbra) však pešie pluky a pioniersky prápor dostali rozkaz, aby 10. októbra začali presun do priestoru Miškovca.⁶⁷ Podľa upresnenia z 10. októbra sa tento presun mal vykonať po osi Pomi – Sien – Vilok a odtiaľ, podľa rozkazu veliteľa 1. technickej divízie zo 14. októbra, cez Fehérgyarmat – Nagyálló – Nyíregyháza – Tokaj a Szerencs.⁶⁸ Fyzicky vyčerpávajúci presun jednotiek bol poznamenaný, pokiaľ išlo o jeho cieľ, neistotou. Svedčia o tom napr. zápisy vo vojnovom denníku I/20 práporu:

„12. októbra 1944, Túrterebes: ...08.00 prechádzame bývalé hranice Podkarpatskej Rusi o 12.30 prechádzame rieku Tiszu po peknom moste pri mestečku Tiszaujfalu a po prejení týmto mostom o 14.30 hod. dôjdeme do obce Csetfalva...“

13. októbra 1944, Csetfalva: ... o 05.15 hod, pochodujeme ďalej... pred obcou Bene (južne Beregszászu – Berehova) na moste nás zastavili maďarskí žandári a vraj na rozkaz maďarskej vlády nesmieme ísť cez územie bývalej Podkarpatskej Rusi, ale opäť do Tiszaujfalu a na západ...Ako ubytovacie miesto pre nočný odpočinok je určená obec Penyige. Pre ustátoť mužstva z dlhého celodenného pochodu prápor (ani ostatné dva prápory pluku) ta nedôjde, ale iba do Fülesdi asi 10 km pred Penyige...

14. októbra 1944, Fülesti: ... o 07.30 nástup a ďalší pochod. Máme spať v Nyírmegyesi, ale táto obec je preplnená maďarskými a nemeckými vojskami, preto musíme na noc do obce Gebe, 4 km južne Nyírmegyezi...

⁶⁴VHA Tmava, f. RD, 21. p. pl., I. prápor, č. 421/Taj., 1944.

⁶⁵VHA Tmava, f. RD, 21. p. pl., č. 10.515/Taj., 1944.

Obsadenie veliteľských miest k 1. októbru 1944: veliteľ 1. technickej divízie – plk. František Krakovský, náčelník štábu 1. technickej divízie – mjr. gšt. Jozef Markančuk, veliteľ p. pl. 20 – pplk. Martin Palkovič, veliteľ I/20 práporu – stot. Ladislav Lendvay, veliteľ II/20 práporu – stot. Vojtech Maruňák, veliteľ III/20 práporu – stot. Ján Tomáš, veliteľ p. pl. 21 – pplk. Rudolf Noskovič, veliteľ I/21 práporu – stot. Ján Pivarčí, veliteľ II/21 práporu – npor. Eugen Bella, veliteľ III/21 práporu – stot. Ludevít Demčák, veliteľ pionierskeho práporu 41 – stot. Ján Matúšek.

⁶⁶VHA Tmava, f. RD, 21. p. pl., č. 10.521/Taj., 1944. Velit. I. TD, č. 11.039/Taj., náč. št., 1944.

⁶⁷VHA Tmava, f. RD, p. pl. 21, velit. I. TD, č. 11.089/Taj., náč. št., 1944.

⁶⁸VHA Tmava, f. RD, 21. p. pl., velit. I. TD, č. 11.089/Taj., náč. št., 1944.

15. október 1944, Gebe: Dnes mal byť odpočinok, ale podľa rozkazu VTD-1 musíme sa opäť vydať na ďalší pochod. V obci Kállósemjén, kde dôjdeme o 13.15 hod. odpočívame cez noc...

16. október 1944, Kállósemjén: O 06.00 hod. prápor opäť vydá sa na ďalší pochod – prechádzame mestom Nyíregyháza, kde je mnoho Slovákov (usadení) a o 15.20 hod. dôjdeme do obce Tiszanagyfalu, kde prenocujeme. Cesta dnes po celej dĺžke pochodu bola preplnená autami odstupujúcej maďarskej armády z frontovej línie do vnútrozemia...

17. októbra 1944, Tiszanagyfalu: Po nočnom odpočinku vydá sa prápor na ďalší pochod. Pred obcou Tokaj prechádzame most ponad Tiszu, kraj Tokaj, kde sa rodí dobré tokajské víno, mestečko Szerencs až konečne o 16.00 hod. dôjdeme do ubytovacieho miesta Megyaszó... Obec je preplnená nemeckým vojskom. Ľudia sú k nám nepríjemní a sa nás boja je to dôsledok propagandy tunajších príslušníkov nemeckej armády, ktorí z neznámych príčin nahovorili obyvateľstvu, že sme úplní zbojníci, rabujeme a vraj všetko najhoršie robíme... Vládu v Maďarsku prevzal Szálasi – vodca fašistov v Maďarsku t. zv. „Šípových krížov“, ktorý vydal rozkaz maďarskej armáde pokračovať v boji proti Rusom po boku Nemecka.

18. október 1944, Megyaszó: Na rozkaz VTD-1 máme odpočinok a vyčkáujeme na rozkazy k ďalšiemu pochodu. Nálada mužstva je značne pokleslá, lebo sa dozvedelo – síce doteraz ničím nepotvrdené správy, že celá TD-1 odíde do Nemecka na prácu.

19. október 1944, Megyaszó: ... Stále čakáme. Každý je zvedavý čo bude ďalej s nami a kde pôjdeme... Ruské vojská prešli po celej dĺžke Karpát na sever Podk. Rusi a tiež na severovýchodnom Slovensku prešli do údolia rieky Cirochy, kde sú nateraz veľké boje. Partizáni na Slovensku, ktorí boli síce potlačení na užší priestor Pohronia sa ešte stále držia. Nálada mužstva je pokleslá. Sústavne počúvame, že celá TD-1 má sa presunúť do Nemecka. To nie je nikomu milé, lebo po tak dlhom pobyte mimo domova, každý by sa rád už pozrel domov. Veľký vplyv na celkovú náladu má stály nedostatok výstroja...

20. október 1944, Megyaszó: Stále čakáme...

21. október 1944, Megyaszó: Po trojdňovom čakaní dnes v dopoludňajších hodinách dostali sme rozkaz presunúť sa do priestoru mesta Eger, kde obdržíme ďalšie rozkazy.

22. október 1944, Megyaszó: ... o 06.00 hod. vydá sa prápor na ďalší pochod. Trény a autá idú veľkým oblúkom na most cez Hornád (Megyaszó – Gesztely – popri Miškolci /severne/ až do Sajóvámos. Pechota prechádza Hornád kompou medzi Alsódombsza (?) a Szikszó, odtiaľ cez vrch príde do Sajóvámos o 11.00 hod...

23. október 1944, Sajóvámos: Po budičku vydá sa prápor na ďalší pochod o 06.15 hod až o 14.10 hod príde do obce Nagybarcza, kde sa ubytuje...

24. október 1944, Nagybarcza: Po nočnom odpočinku prápor vyšiel o 07.00 hod. na ďalší pochod. Do nového ubytovacieho miesta – Belpátfalva došiel o 15.15 hod...

25. október 1944, Belpátfalva: O 06.00 hod. prápor vyrazil z obce Belpátfalva. Cesta vedie úzkymi, ale zato malebnými priesmykmi v pohorí Matry. Po prejení pohoria Matra prechádzame pekné a veľmi čisté mesto Eger – sídlo arcibiskupa a o 13.00 hod. prišiel prápor do obce Demjén...

26. október 1944, Demjén: Dnes odpočívame. Na ďalší rozkaz sú vydané tieto rozkazy: Celá 1 TD presunie sa do priestoru Bicske, západne Budapešti, kde bude zasadená na výstavbu obranných postavení...⁶⁹

⁶⁹Na základe nariadenia veliteľstva skupiny armád Juh vydal veliteľ 1. technickej divízie plk. František Krakovský 25. októbra rozkaz, podľa ktorého divízia zostala naďalej v oblasti tejto skupiny armád s úlohou budovať obranné postavenie Margareta (západne od Dunaja), mala sa presunúť po osi Verpelét – Domoszló – Gyöngyös – Gyöngyöspata – Verseg – Vác pozdĺž Dunaja na Parkany, odtiaľ cez Dunaj na Estergom na juh cez Körtéles – Perbál – Mány do priestoru Bicske, kde mala dostať ďalšie rozkazy. Jednotky divízie mali pochodovať tak, aby denne vykonali presun dlhý v priemere 25 km.

VHA Trnava, f. RD, 20. p. pl. velit, č. 10542/Taj., 1944.

27. október 1944, Demjén: ... Po budičku o 04.30 vydá sa prápor o 06.00 hod. na ďalší pochod. V dopoludňajších hodinách prechádzame cez Verpelét a o 13.30 hod. prídeme do ubytovacieho miesta Domászló...

28. októbra 1944, Domászló: O 06.00 hod. odchádza prápor opäť ďalej. Po celodennom pochode o 14.30 hod. prichádza do nového ubytovacieho miesta Gyöngyöstarján...

29. októbra 1944, Gyöngyöstarján: Po jednonočnom odpočinku vydal sa I/20prápor na ďalší pochod o 06.00 hod. až o 14.20 hod. došiel do nového prechodného ubytovacieho miesta Héhalom, blízko mestečka Verseg...

30. októbra 1944, Héhalom: ... aj dnes po nočnom odpočinku ideme ďalej. O 12.45 hod. prichádzame do obce Nógrádsáp...

31. októbra 1944, Nógrádsáp: Dnes sme sa dočkali vytúženého jednodenného odpočinku... Nálada mužstva v poslednom mesiaci bola značne pokleslá. Príčiny: výstroj mužstva je vo veľmi zlom stave, nové nič neprichádza a správkového materiálu niet. Asi 50 až 60 % mužstva je skoro bosého. Mužstvo musí stále chodiť v roztrhanom šatstve a zodranej obuvi, takže mnohých vidno nahé telo, keďže nemajú ani jeden pár prádla... Stravovanie proviantom nepravidelné... Mužstvo pri pochode musí pretrpieť veľké ťažkosti, lebo (musí ?) pochodovať stále v daždi bez dobrej obuvi a bez dobrých šiat... K týmto ťažkostiam sa tiež pripojuje akýsi strach pred našou budúcnosťou, keďže nikto nevie priamo povedať, čo bude s nami. Dohady, ktoré existujú sú nie práve najmilšie a len stupňujú nervozitu.⁷⁰

Negatívny dopad neistoty, kam vlastne divízia smeruje, a kritický stav v jej zásobovaní výstrojným a proviantným materiálom zákonite ovplyvnili morálny stav jej príslušníkov. Potvrdili to aj spravodajské hlásenia za mesiac október. Napríklad v hlásení veliteľa I/21 práporu stot. Jána Pivarčího sa uvádzalo:

„1./ Morálka mužstva sa v mesiaci októbri vôbec nenapravila... V tomto mesiaci sa už páčivo pociťuje nedostatok dobrej obuvi. Mužstvu sa obuv nemôže vymeniť. Nakoľko žiadne zásoby jednotky už nemajú... Behom presunu stále sa mužstvo povzbudzovalo tým, že zo Slovenska bude poslaná obuv, zimná výstroj a ostatné potrebné doplnky... Ako veliteľia tak i mužstvo hľadia s obavami na blížiacu sa zimu, lebo naša situácia za takýchto podmienok a okolností sa stala krajne vážna... Medzi mužstvom nie je najpriaznivejšie zmýšľanie o terajšej vláde na Slovensku, ktorá podľa úsudku vojakov nesará sa o náš osud. Tiež nie dobre pôsobí na mužstvo a dôstojníkov ten fakt, že sme zasadení na kopanie zákopov v štáte, ktorého pomer k slovenskému národu je známy protislovenskou politikou a to tým viac, že v tomto štáte pracujeme odzbrojení.

2./ Disciplína počas presunov bola dosť špatná až na malé výnimky... Trestať mužstvo je ťažké, pretože nie sú k tomu potrebné väznice ani vhodné miestnosti a tam strážiť väzňa bez zbrane je ťažké a v mnohých prípadoch nemožné. Mnohokrát vojak potrestaný samoväzbou odpykáva si trest len čiastočne, t. j. nedostane žold a prídavky, ale do väzenia sa predbežne nemôže dať, keďže žiadne nie sú... Týmto disciplína klesá zo dňa na deň a jednotlivci sa stávajú bezočivými voči svojim predstaveným lebo sú si vedomí veliteľskej bezmocnosti. Rozkazy vyplňujú neochotne po druhom alebo treťom vydaní, pričom i odvrávajú.

3./ Mužstvo sa dopúšťa v jednotlivých prípadoch krádeže vína, jedla, šatstva a tiež bielizne.

4./ V mesiaci októbri zbehlo 45 vojakov, medzi nimi jeden dôstojník. Bolo to väčšinou v dobe, keď sme boli blízko slovenských hraníc a mali sme prejsť cez Dunaj. Vzbury a sabotáže neboli....

⁷⁰VHA Trnava, f. MNO, Vária, p. pl. 20, I. pr. č. 96/Dôv. 1945, Opis vojnového denníka I/20 práporu od 1. júla 1944 do 22. februára 1945.

- 6./ Zdravotný stav mužstva je veľmi zlý. Zavšivením a svrabom trpí 100% mužstva nakoľko niet prostriedkov k odsvrabeniu a odvšivaveniu. V dôsledku toho obyvateľstvo hľadá na našich vojakov ako na menejcenných tvorov...
- 7./ Návrhy: Aby bola zjednaná lepšia disciplína navrhujem, aby previnilci mohli byť odovzdaní a súdení nemeckým poľným súdom a tiež tresty odpykali u nemeckých trestných oddielov do tej doby, pokiaľ jednotka nebude aspoň čiastočne vyzbrojená, kedy už budú môcť byť zriadené väznice, ktoré by boli strážené so zbraňou.⁷¹

V podobnom duchu sa nieslo aj hlásenie veliteľa p. pl. 21 pplk. R. Noskoviča na veliteľstvo 1. technickej divízie:

- „1./ Morálna hodnota následkom veľmi špatného stavu obuvi poklesla. Sebavedomie zmizlo a charakter jednotlivca sa štiepi a rozpadáva.
- 2./ Disciplína... povolila a poklesla.
- 3./ Mužstvo sa dopúšťa v rôznych prípadoch krádeží bielizne, obuvi a potravín.
- 4./ Za mesiac október zbehlo 75 príslušníkov pluku, hlavne zlákaním blízkosťou slovenských hraníc...“⁷²

Cieľ presunu 1. technickej divízie sa pre jej príslušníkov stal známym na začiatku novembra 1944. Stalo sa tak po vydaní rozkazu veliteľa divízie na ďalší presun, podľa ktorého sa jednotky divízie po dosiahnutí priestoru mesta Bicske mali presunúť po osi Várpalota – Veszprém – Tapolca do priestoru Keszthely – Kiskomárom s úlohou budovať obrannú líniu Margareta na západnom pobreží južnej časti Balatonu a na polostrove Tihany.⁷³

J. BYSTRICKÝ: DIE 1. INFANTERIEDIVISION NACH DEN KÄMPFEN BEI KACHOVKA, IHRE REORGANISIERUNG UND DIE ENTWAFUNG DER 1. TECHNISCHEN DIVISION

Nach den Kämpfen bei Kachovka und dem Misserfolg der slowakischen Regierung am Ende 1943, die 1. Infanteriedivision aus der Front zurückziehen, musste diese Division im Laufe des Jahres 1944 schrittweise in die Richtung Süd moldawien und Südwesten von Ukraine und nach der Reorganisation auf die 1. technische Division nach Rumänien und Ungarn zurückziehen. Vom Ende der zweiten Dekade des Februar 1944 bis 24. März 1944 waren die Hauptkräfte der 1. Infanteriedivision auf dem Aufbau der deutschen Verteidigungslinie „Adlerstellung“ am Flüsschen Tiligul im Gebiet um Beriozovka (cca. 80km nördlich von Odessa) eingesetzt. Hier schlossen sich auch die ersten slowakischen Truppen bei, die vom Anfang März 1944 aus Krym transportiert wurden (die 13. Batterie DPLP, die Arbeitsrotte 45 und HKB 20 ohne Kanonen), als auch die Einheiten, die aus der Zusammenstellung der 5. deutschen Fliegerdivision (Spähtrupp 5, HKB 21, KPUV 21) freigemacht wurden. Vom Ende März waren sie auf dem Aufbau der deutschen Verteidigungslinie „Kunigunda“ am Fluß Kogil'nik (im südwestlichen Zipfel Ukraine) eingesetzt. In diesem Raum kam es endlich auch zur Konzentration aller Bestandteile. Es geschah am Anfang der letzten Dekade vom April 1944, als nach langen Verzügen gelang, das Kommando des Kavallerieregimentes 20 und seines II. und III. Bataillons aus dem Krym zu verlagern. Am Ende April 1944 bekam die 1. Infanteriedivision den Befehl, die Bauarbeiten an der Verteidigungslinie Berta Stellung anzufangen. Die Verteidigungslinie knüpfte an die Kunigunda Stellung südlich von dem Städtchen Paris an und endete am südlichen Rand der Stadt Staro Trojany.

Die Richtlinie aus 25. Mai 1944, die das Ministerium der Nationalverteidigung erließ, befahl zum 1. Juni die 1. Infanteriedivision zur 1. technischen Division zu reorganisieren und am Ende Juni entschied das deutsche Kommando über ihren Einsatz an der Verteidigungslinie Ferdinand Stellung im Sektor von dem nördlichen Rand des Dorfes Moscová bis zum nordwestlichen Rand des Ortes Cucoara (nordöstlich von Kagul). Zur nächsten Änderung kam es am Anfang der zweiten Hälfte von August 1944, als sich ihre Einheiten in den Raum Bacau – Piatra Neamt (cca. 230 –

⁷¹VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., č. 439/Taj., 1944.

⁷²VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl., č. 10.549/Taj., 1944.

⁷³VHA Trnava, f. RD, 21. p. pl. velit., č. 10.544/Taj., 1944.

Vojenská história

250 km nordwestlich von Kagul) verlagerten und im Folge der Entwicklung an der Front in der Nacht von 23. auf 24. August sich weiter ins Tal des Flusses Troțușul verschoben, mit der Aufgabe die Befestigungsarbeiten an den beiden Seiten des Weges Onești – Grozești auszuüben.

Nach dem Ausbruch des Aufstandes in Rumänien verlagerten sich die Truppen der Division in den Raum der Stadt Ditrau, wo sie bei der Ausweitung der Straße aus Remetei (60 km nordwestlich von Mircurea-Ciuc) in die Richtung Lapușnu arbeiten sollten. In den ersten Tagen vom September konfrontierten sie sich mit neuer Realität, die sich aus der Entscheidung des deutschen Kommandos über die Entwaffnung der Division ergab. Die Führung der Division wurde zeitweilig in der Stadt Dej interniert und in Toplit wurde das Infanterieregiment 21 am 1. September entwaffnet. Nach der Entwaffnung verblieben die Truppen dieses Regiments bis Morgen 3. September in Toplit. Dann verlagerten sie sich in die Stadt Deda, wo in der Zeit die entwaffneten Truppen des Infanterieregiment 20 schon konzentriert waren. Während 6. und 7. September wurde die 1. technische Division zum Ausbau der Verteidigungslinie Maros – Stellung verlagert, die von der Stadt Tirgu Mureș (Marosvásárhely) zu Răstolița, cca. 10 km nordöstlich von Deda führte. Am Ende der ersten Dekade des Monats September entschied aber das Kommando der Armeetruppe Südkraine über ihren Einsatz an dem Aufbau der Verteidigungsstellungen südlich von der Stadt Biștrita. Hier verblieb sie bis Ende September 1944. Von 3. Oktober befand sie sich im Gebiet südlich von Baia Mare, wo sie an dem Ausbau der Verteidigungslinien Theodorich Stellung und Odin Stellung mitwirkte. Am 9. Oktober bekamen die Truppen aber den Befehl sich ins Gebiet von Miskolc zu verschieben. Das Endziel der Truppenverschiebung wurde den Angehörigen der Division erst am Anfang November bekannt, als sie erfuhren, dass ihre neue Aufgabe die Teilnahme an dem Aufbau der Verteidigungslinie Margareta an der westlichen Küste des südlichen Teiles von Balaton an der Insel Tihany ist.